DOI: 10.31359/2079-6242-2024-47-77
УДК 343.33:343.342:341.326.4

К. А. Новікова, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, асистент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-8646-3441

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ ВІЙНИ*

Постановка проблеми. Пропаганда війни як явище інформаційного простору є невід'ємною частиною всіх сучасних збройних конфліктів. Із часів появи засобів масової інформації будь-яка держава, що планує акт агресії або агресивну війну, активно використовує наявні інформаційні ресурси для мілітаризації населення, виправдання необхідності вторгнення на територію іншої країни, демонізації країни-жертви та її збройних сил, глорифікації цілей та учасників майбутньої збройної агресії, маргіналізації антивоєнних настроїв та політичних опонентів у країні. На сьогодні пропаганда війни виступає важливим засобом підготовки до агресії й саме тому справедливо вважається провісником війни.

Водночас пропагувати війну може не лише держава. До такої пропаганди часто вдаються деякі радикальні політичні партії, організації й окремі особи з метою підвищення свого політичного рейтингу та приходу до влади. Такі суб'єкти використовують образ певної країни чи нації як ворога та ідею війни з нею для консолідації суспільства навколо своєї персони або організації. У майбутньому, після приходу до влади цих осіб чи організацій, сам акт агресії стає лише справою часу. Таким чином, пропаганда війни виступає ще й засобом досягнення політичних цілей.

Міжнародне співтовариство врахувало досвід світових війн та з метою підтримання миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку заборонило не лише розв'язання агресивної війни чи воєнного конфлікту, нападу збройних сил держави на територію іншої держави, анексію із застосуванням сили, а й пропаганду війни. Так, заборона останньої в прямій чи непрямій формі міститься у багатьох міжнародно-правових документах, зокрема, у Міжнародній конвенції про використання радіомовлення в інтересах миру 1936 р. (статті 2 та 3)[1], Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 110 «Заходи проти пропаганди та підбурювання до нової війни» 1947 р.[2], Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 127 (II) «Неправдива або перекручена інформація» 1947 р.[3], Конвенції про міжнародне право спростування 1952 р. (преамбула)[4], Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами 1970 р.[5], Декла-

* *Примітка.* Статтю виконано в межах фундаментальної теми «Теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми кримінально-правової охорони інформаційної безпеки в Україні» (номер державної реєстрації 0121U114324).

[1] Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру: Міжнародний документ від 23.09.1936. *PRO. Платформа ефективного регулювання* URL: https://regulation.gov.ua/documents/id211299 (дата звернення: 07.05.2024)

[2] Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 110 «Заходи проти пропаганди та підбурювання до нової війни»: Міжнародний документ від 03.11.1947. *ZakonOnline.* URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140896___140896 (дата звернення: 07.05.2024)

[3] Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 127 (II) «Неправдива або перекручена інформація»: Міжнародний документ від 15.11.1947. *Zakon.cc.* URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_275 (дата звернення: 07.05.2024)

[4] Конвенція про міжнародне право спростування: Міжнародний документ від 16.12.1952. *Верховна Рада України: Законодавство України:* оф. вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_319#Text (дата звернення: 07.05.2024)

[5] Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами:

рації про право народів на мир 1984 р.[1] та деяких інших. У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р.[2] зазначено, що будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом (п. 1 ст. 20).

Україна імплементувала міжнародну заборону пропаганди війни у багатьох актах національного законодавства. Так, відповідно до ч. 1 ст. 28 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. №2657-XII інформація не може бути використана для закликів до пропаганди війни. До того ж на території України в медіа та на платформах спільного доступу до відео забороняється поширювати заклики до розв'язування або ведення агресивної війни чи воєнного конфлікту та інформацію, яка виправдовує чи пропагує такі дії (п. 1 ч. 1 ст. 36 Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 р. №2849-IX). У видавничій справі забороняється випускати у світ, виготовляти та/або розповсюджувати продукцію, що містить матеріали (висловлювання, заклики тощо), зміст яких спрямований на пропаганду війни (ч. 1 ст. 28 Закону України «Про видавничу справу» від 05.06.1997 р. №318/97-ВР). Окремі заборони на пропаганду війни також містяться у Законах України «Про театри і театральну справу» від 31.05.2005 р. №2605-IV (ч. 5 ст. 5), «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. №2402-III (ч. 1 ст. 30), «Про звернення громадян» від 02.10.1996 р. №393/96-ВР (ч. 3 ст. 23[1]) тощо. Слід відмітити, що відповідно до ст. 37 Конституції України забороняється утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на пропаганду війни. Зазначена конституційна заборона знайшла своє відображення й у Законах України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 р. №2365-III (ч. 1 ст. 21) та «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. №4572-VI (ч. 1 ст. 4).

Законодавча заборона пропаганди війни в Україні забезпечена й засобами кримінального права. Стаття 436 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає кримінальну відповідальність за публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів.

Згідно з даними офіційної кримінально-правової статистики за останні десять років в Україні обліковано 110 кримінальних правопорушень за ст. 436 КК України, 100 з яких починаючи з 2021 р., та засуджено 8 осіб (всі з 2021 р.). Водночас аналіз обвинувальних вироків та наукових публікацій свідчить про наявні теоретичні та прикладні проблеми у застосуванні кримінальної відповідальності за пропаганду війни, які потребують розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за пропаганду війни досліджували В. І. Борисов, В. В. Гальцова, І. М. Забара, В. М. Киричко, В. С. Кацнір, У. З. Коруц, С. М. Мохончук, В. О. Навроцький, Х. В. Олійник, О. В. Олішевський, О. С. Омельян, Н. А. Орловська, П. В. Пекар, В. О. Поповичук, А. М. Притула, О. Е. Радутний, Ю. С. Резнік, А. В. Савченко, М. І. Хавронюк, М. В. Шепітько та деякі інші.

Метою статті є визначення основних проблем кримінальної відповідальності за пропаганду війни та пропонування шляхів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Проблемні питання кримінальної відповідальності за пропаганду війни можна поділити на дві групи: *теоретичні*, що пов'язані з недоліками чинної редакції ст. 436 КК України та взагалі доцільністю криміналізації пропаганди війни на національному рівні, та *прикладні*, які стосуються неправильного тлумачення судами ст. 436 КК України та відповідно її неправильного правозастосування.

Спочатку слід приділити увагу ***теоретичним проблемам кримінальної відповідальності за пропаганду війни***.

1. Аналіз положень міжнародного та національного законодавства однозначно засвідчує, що «злочини агресії» (у тому числі й пропаганда війни) відбиваються у двох вимірах: у міжнародному праві та внутрішньодержавному кримінальному праві[3]. Водночас досліджуючи кримінальне

Міжнародний документ від 24.10.1970. *ООН.* URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml (дата звернення: 07.05.2024)

[1] Декларація про право народів на мир: Міжнародний документ від 12.11.1984. *ООН.* URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_peace.shtml (дата звернення: 07.05.2024)

[2] Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966. *Верховна Рада України: Законодавство України:* оф. вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 07.05.2024)

[3] Олійник Х В, 'Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агре-

законодавство держав континентальної Європи, М. І. Хавронюк звернув увагу на відсутність у більшості цих країн кримінальної відповідальності за пропаганду війни. Науковець пояснив це тим, що поступово дедалі все більше й більше європейських держав визнають юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) і, відповідно, в їх національних кримінальних кодексах зникають положення про відповідальність за міжнародні злочини[1]. Враховуючи поступовий шлях України у напрямі приєднання до юрисдикції МКС, також виникає питання *доцільності криміналізації пропаганди війни на національному рівні*.

При вирішенні зазначеного питання слід, по-перше, виходити з того, що пропаганда війни як явище інформаційного простору не лише посягає на суспільні відносини з охорони миру і мирного співіснування держав і народів, а й має значну суспільну небезпечність для правопорядку всередині країни. Відсутність кримінальної відповідальності за пропаганду війни на національному рівні може призвести до безконтрольного поширення мови міжнаціональної ворожнечі, що сприятиме підвищенню агресивності і ворожості населення країни щодо певних соціальних груп, верств, національних та інших меншин тощо. Це призведе до соціальних конфліктів у країні та підвищення рівня насильства в цілому.

По-друге, Україна має міжнародні зобов'язання щодо протидії пропаганді війни на національному рівні, реалізація яких неможлива без установлення кримінальної відповідальності за такі дії.

По-третє, криміналізація пропаганди війни на міжнародному рівні є дещо умовною. Пропаганда війни дійсно визнавалася міжнародним злочином проти миру та безпеки людства на рівні спеціалізованих *(ad hoc)* міжнародних кримінальних трибуналів. Але у Римському статуті МКС такий склад злочину відсутній, про що неодноразово зазначав М. Керні, вказуючи на необхідність доповнення Статуту таким самостійним складом злочину, як пряме та публічне підбурювання до агресії або пропаганди війни[2].

З урахуванням вищенаведеного, слід підтримати думку У. З. Коруц щодо хибності практики декриміналізації пропаганди війни, оскільки це створює ризики для уникнення кримінальної відповідальності за такі дії у тому випадку, коли вони не виходять на міжнародний рівень і мають виключно внутрішньодержавний або внутрішньонаціональний характер[3].

2. Деякі дослідники, зокрема, П. В. Пекар, вказують на *невідповідність назви статті 436 КК України змісту її диспозиції*, що порівняно з іншими кримінально-правовими нормами порушує принцип системності кримінального законодавства[4]. Термін «пропаганда війни» дійсно має доволі широке значення, яке не зводиться лише до публічних закликів до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, чи то виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій із метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів. Пропаганда війни як засіб інформаційного впливу включає різноманітні форми підбурювання до застосування збройної сили проти іншої держави або етнічної групи, розпалювання шовіністичних настроїв на підтримку агресії[5], а також виправдання такої агресії. Це навмисний та цілеспрямований вплив як на окремих осіб та соціальні групи, так і на суспільство в цілому з використанням різних каналів поширення інформації.

Публічні заклики – це звернення, які спрямовані на виникнення у частини населення бажання вчинити певні дії. Мета публічних закликів полягає у доведенні до людей певних висловлювань із метою змінити їх поведінку, схилити до здійснення діяльності чи вчинення дій[6]. Пропаганда війни не вичерпується лише публічними закликами до агресивної війни чи воєнного конфлікту, які

сивної війни' (дис. докт філософії 081: Право. Національний університет «Львівська політехніка», 2022) 77

[1] Хавронюк М І, 'Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації' (дис. докт юрид наук Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007) 442

[2] Michael G Kearney, *The prohibition of propaganda for war in international law* (Oxford University Press, 2007) 274

[3] Коруц У З, 'Заборона пропаганди війни у сучасному міжнародному праві' (дис. докт юрид наук Національний авіаційний університет, 2023) 88 <https://er. nau. edu. ua/bitstream/NAU/61745/1/%d0%94%d0%b8%d1%81%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f%20_%20%d0%9a%d0%be%d1%80%d1%83%d1%86%20%d0%a3.%d0%97..pdf> (дата звернення: 07.05.2024)

[4] Пекар П В, 'Кримінально-правова характеристика пропаганди війни' (автореф. дис. канд юрид наук Національна академія Служби безпеки України, 2017) 14

[5] Шпилик С, 'Інформаційна війна, пропаганда та PR: такі схожі й такі різні' (2014) 47 (4) Галицький економічний вісник 180

[6] Кубальський В Н, 'Проблеми кримінальної відповідальності за публічні заклики до вчинення злочинів проти державного суверенітету' (2018) 2 Судова апеляція 67–78

є лише частиною цього явища. Публічні заклики до агресивної війни можна назвати лише однією зі складових системного комплексу дій, спрямованих на формування суспільної думки, а сама пропаганда може мати будь-які інші форми (поширення неправдивої інформації, пропаганда може бути письмовою, усною, електронною тощо)[1]. Крім того, пропаганда є систематичною діяльністю (принаймні у суб'єкта має бути сформований умисел на повторюваність однаково спрямованих дій), а публічні заклики можуть виступати як одноразова акція[2].

У цілому необхідно погодитися з тим, що назва ст. 436 КК України має відповідати диспозиції. З огляду на чинну редакцію диспозиції ст. 436 КК України більш коректною уявляється така її назва: «Публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, виготовлення або розповсюдження матеріалів із такими закликами».

3. Науковці також звертають увагу на *невідповідність диспозиції ст. 436 КК України термінології міжнародно-правових актів*[3]. Так, у Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р.[4] вживаються терміни «агресія», «акт агресії», «агресивна війна», у Римському статуті МКС[5] – «акт агресії». Міжнародне гуманітарне право використовує термін «збройний конфлікт». Термін «воєнний конфлікт» не застосовується в міжнародно-правових актах. Його визначення міститься лише на національному рівні у Законі України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Відповідно до цього Закону воєнний конфлікт – це форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили. Основними видами воєнного конфлікту є війна та збройний конфлікт.

Слушною є думка про необхідність відмови від використання у ст. 436 КК України терміна «воєнний конфлікт» задля забезпечення єдності термінології та системного підходу до її вживання, а також увідповіднення до норм міжнародного права[6]. Крім того, вбачається недоречним й використання терміна «агресивна війна» через юридичну невизначеність цього терміна у зв'язку з відсутністю розуміння істотних та необхідних ознак цього явища[7].

Таким чином, доцільним є заміна у диспозиції ст. 436 КК України терміна «агресивна війна» на «акт агресії», а терміна «воєнний конфлікт» на «збройний конфлікт».

4. Досліджуючи питання караності за пропаганду війни, В. П. Пекар доходить висновку про *невідповідність санкції ст. 436 КК України ступеню суспільної небезпечності передбаченого нею кримінального правопорушення*. Вчений вважає, що висока суспільна небезпечність пропаганди війни, поряд з такими діяннями, як ведення агресивної війни, розв'язування, підготовка, планування тощо повинна найти своє відображення в санкції статті. На його думку, максимальна межа покарання у виді трьох років позбавлення волі не відображає підвищеного ступеня суспільної небезпечності діянь, прописаних у різноманітних конвенціях, і має бути збільшена принаймні до п'яти років позбавлення волі при збереженні існуючих альтернативних видів покарання. Такий підхід до збільшення розмірів покарання за пропаганду війни В. П. Пекар обґрунтовує також тим, що за менш суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 436[1] КК України («Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського)

[1] Ботнаренко І А, 'Актуальні питання кримінальної відповідальності за пропаганду війни в умовах воєнного стану' *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану:* матеріали наук.-теорет. конф. (м. Київ, 26 трав. 2022 р.) 29 <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/f5940194-46fe-4af0-84cf-775451ff2267/content> (дата звернення: 07.05.2024)

[2] Орловська Н А, 'Актуальні питання кримінальної відповідальності за пропаганду війни (у світлі законопроєкту № 2689)' (2021) 4(74) Держава та регіони. Серія: Право 74 <http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2021/11.pdf> (дата звернення: 07.05.2024)

[3] Пекар П В, 'Кримінально-правова характеристика пропаганди війни' (автореф. дис. канд юрид наук Національна академія Служби безпеки України, 2017) 14

[4] Визначення агресії: Міжнародний документ від 14.11.1974. ООН. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml (дата звернення: 07.05.2024)

[5] Римський статут Міжнародного кримінального суду: Міжнародний документ від 17.07.1998. *Верховна Рада України: Законодавство України:* оф. вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 07.05.2024)

[6] Коруц У З, (дата звернення: 07.05.2024)

[7] Олійник Х В, 'Стан теоретичного дослідження питань кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язання та ведення агресивної війни' (2019) 8 Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки 121 <https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/DOI/2616-7611-2019-08-13.pdf> (дата звернення: 07.05.2024)

тоталітарних режимів»), встановлене більш суворе покарання (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, із конфіскацією майна або без такої), ніж за пропаганду війни[1].

5. Дослідники вказують також на *необхідність закріплення у ст. 436 КК України кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак пропаганди війни.* Зокрема, пропонуються такі кваліфікуючі ознаки пропаганди війни, як: вчинення дій, передбачених ч. 1 цієї статті, особою, яка є представником влади, службовою особою, яка займає відповідальне становище; вчинені повторно; організованою групою; з використанням засобів масової інформації або мереж комунікації[2]. Серед особливо кваліфікуючих ознак пропонують закріпити вчинення діяння службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище[3].

На доцільність таких пропозицій вказує й зарубіжний досвід криміналізації пропаганди війни. Так, кримінальні кодекси інших країн містять такі кваліфікуючі ознаки пропаганди війни: використання засобів масової інформації (ч. 2 ст. 101 КК Азербайджану, ч. 2 ст. 385 КК Вірменії, ч. 2 ст. 405 КК Грузії, ч. 2 ст. 157 КК Казахстану, ч. 2 ст. 396 КК Таджикистану), вчинення злочину службовою особою (ч. 2 ст. 101 КК Азербайджану), вчинення злочину особами, які займають вищі державні посади (ч. 2 ст. 385 КК Вірменії, ч. 2 ст. 123 КК Білорусії), особою, яка займає державно-політичну посаду (ч. 2 ст. 405 КК Грузії), особою, яка займає відповідальну державну посаду (ч. 2 ст. 157 КК Казахстану, ч. 2 ст. 140 КК Молдови), особою, яка займає державну посаду (ч. 2 ст. 396 КК Таджикистану)[4].

Тепер доцільно розглянути ***прикладні проблеми застосування кримінальної відповідальності за пропаганду війни***.

1. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436 КК України, є суспільні відносини у сфері охорони миру та мирного співіснування держав, їх взаємовигідної співпраці, що ґрунтується на принципах міжнародного права, зокрема, незастосування сили, недоторканності кордонів, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи суверенних держав[5]. На підставі цього С. М. Мохончук справедливо стверджує, що не можуть кваліфікуватися як пропаганда війни публічні заклики продовжувати агресивну війну або воєнний конфлікт, що вже розпочалися[6], адже мир між державами та народами вже порушено.

Водночас в Єдиному державному реєстрі судових рішень є *низка вироків за ст. 436 КК України, якими засуджено осіб за публічні заклики до продовження росією війни проти України або розповсюдження матеріалів із такими закликами*[7], хоча

---

[1] Пекар П В, 'Щодо питання конструювання санкцій за пропаганду війни (ст. 436 КК України)' (2017) 3 Верховенство права <https://sd-vp.info/2017/shhodo-pitannya-konstruyuvannya-sanktsij-za-propagandu-vijni-st-436-kk-ukrayini/> (дата звернення: 07.05.2024)

[2] Ботнаренко І А, 'Актуальні питання кримінальної відповідальності за пропаганду війни в умовах воєнного стану' *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-теорет. конф. (м. Київ, 26 трав. 2022 р.) 29 <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/f5940194-46fe-4af0-84cf-775451ff2267/content> (дата звернення: 07.05.2024); Пекар П В, 'Щодо питання конструювання санкцій за пропаганду війни (ст. 436 КК України)' (2017) 3 Верховенство права <https://sd-vp.info/2017/shhodo-pitannya-konstruyuvannya-sanktsij-za-propagandu-vijni-st-436-kk-ukrayini/> (дата звернення: 07.05.2024)

[3] Ботнаренко І А, 'Актуальні питання кримінальної відповідальності за пропаганду війни в умовах воєнного стану' *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-теорет. конф. (м. Київ, 26 трав. 2022 р.) 29 <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/f5940194-46fe-4af0-84cf-775451ff2267/content> (дата звернення: 07.05.2024)

[4] Кацнір В, Олійник Х 'Іноземний досвід регламентації кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни' (2020) 7(1) Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки» 193 <https://cyberleninka.ru/article/n/inozemniy-dosvid-reglamentatsiyi-kriminalnoyi-vidpovidalnosti-za-propagandu-planuvannya-pidgotovku-rozv-yazuvannya-tavedennya/viewer> (дата звернення: 07.05.2024)

[5] 'Пропаганда війни: поняття та форми' *(WikiLegalAid,* 2022) <https://wiki. legalaid. gov. ua/index. php/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8:_%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F_%D1%82%D0%B0_%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8> (дата звернення: 07.05.2024)

[6] Мохончук С М, *Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законі* (Право, 2013) 274

[7] Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 24.01.2024 (справа № 127/15700/23) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116618973 (дата звернення: 07.05.2024); Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 31.08.2022 (справа № 127/10958/22) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105980081 (дата звернення: 07.05.2024); Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 31.10.2022 (справа № 753/5145/22) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107195357 (дата звернення: 07.05.2024); Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 26.07.2023 (справа № 522/2787/22) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112474344 (дата звернення: 07.05.2024); Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 12.09.2023 (справа № 686/18993/23) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113624865 (дата звернення: 07.05.2024); Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 02.03.2023 (справа № 452/3283/22)

у більшості випадків дії засуджених кваліфікувалися й за іншими статтями КК України, зокрема за ч. 2 ст. 109 («Публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій»), ч. 1 ст. 110 («Публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України»), ст. 436[2] («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників») тощо. Видається, що кваліфікація дій засуджених у вказаних вироках за ст. 436 КК України є доволі спірною, а, отже, така судова практика є помилковою.

У той самий час виникає запитання, а чи можна кваліфікувати за ст. 436 КК України публічні заклики до вступу певної країни в уже розпочату агресивну війну, якщо така країна не є стороною цього конфлікту? Слід навести таку ситуацію: громадянин України публічно закликає до вступу Туреччини в агресивну війну росії проти України на стороні держави-агресора. Фактично між Україною та Туреччиною немає стану війни. Чи можна у цій ситуації говорити про посягання на мир та мирне співіснування України та Туреччини? Видається, що так, тому такі заклики слід кваліфікувати за ст. 436 КК України, незважаючи на те, що агресивна війна вже розпочалася. Це саме стосується й публічних закликів до вступу України в інші розпочаті збройні конфлікти, стороною яких наша країна не є.

2. Із досліджених вироків убачається, що доволі часто *суди взагалі не вдаються до аналізу змісту публічних закликів* до агресивної війни чи розповсюджених матеріалів із такими закликами, а покладаються на висновки лінгвістичної експертизи або обмежуються тим, що обвинувачений визнав свою вину[1].

Публічні заклики до агресивної війни або до розв'язання воєнного конфлікту передбачають усні або письмові відкриті звернення до невизначеного кола осіб. Такі звернення пропагують ідеї, погляди чи навіть вимоги і розповсюджуються серед значної кількості людей із метою схилити їх до відповідних дій. За своїм характером публічні заклики можуть виступати способом психологічного впливу на людей, агітацією, спрямованою на формування громадської думки[2]. Як наголошує М. А. Рубащенко, «визначальним моментом в оцінці суспільної небезпечності публічних закликів виступає не можливість ознайомлення багатьох осіб зі змістом закликів, а можливість того, що вже ознайомлені із закликами особи можуть учинити дії, до яких вони закликалися»[3].

Таким чином, суд, кваліфікуючи дії обвинуваченого за ст. 436 КК України, має встановити наявність у його діях публічних закликів до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту. Але в Єдиному реєстрі судових рішень є вироки, в яких відсутні такі публічні заклики[4]. Крім того, існують вироки, в яких інформація, що містить публічні заклики до агресивної війни, є прихованою, що унеможливлює перевірку обґрунтованості кваліфікації за пропаганду війни[5].

Висновки. 1. Проблемні питання кримінальної відповідальності за пропаганду війни можна поділити на дві групи: теоретичні, що пов'язані з недоліками чинної редакції ст. 436 КК України та взагалі доцільністю криміналізації пропаганди війни на національному рівні, та прикладні, які стосуються спірного тлумачення судами ст. 436 КК України та відповідно її неправильного правозастосування.

2. До теоретичних проблем кримінальної відповідальності за пропаганду війни можна віднести

URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109295763 (дата звернення: 07.05.2024); Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 01.11.2022 (справа №456/3226/22) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107130559 (дата звернення: 07.05.2024); Вирок Березнегуватського районного суду Миколаївської області від 27.07.2022 (справа №383/410/22) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105452794 (дата звернення: 07.05.2024).

[1] Вдовенко О, Воробйов Є, Гринишак М, *Кримінальна відповідальність за поширення інформації в інтернеті до та після 24 лютого 2022 року* (ГО «Платформа прав людини» 2022) 66 <https://www. ppl. org. ua/wp-content/uploads/2023/01/%D0%90%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%99-%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2-A4-30-12-22. pdf> (дата звернення: 07.05.2024)

[2] Кубальський В Н, 'Проблеми кримінальної відповідальності за публічні заклики до вчинення злочинів проти державного суверенітету' (2018) 2 Судова апеляція 67–78

[3] Рубащенко М А, *Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України* (Право, 2016) 127–128

[4] Див. наприклад: Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 22.04.2022 (справа № 753/3955/22). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104069991 (дата звернення: 07.05.2024)

[5] Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 04.03.2020 (справа № 521/1945/20) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88051413 (дата звернення: 07.05.2024); Вирок Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області від 07.09.2022 (справа № 742/1931/22) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106107436 (дата звернення: 07.05.2024)

питання: доцільності криміналізації пропаганди війни на національному рівні; невідповідності назви ст. 436 КК України змісту її диспозиції, що порівняно з іншими кримінально-правовими нормами порушує принцип системності кримінального законодавства; невідповідності диспозиції ст. 436 КК України термінології міжнародно-правових актів і невідповідності санкції ст. 436 КК України ступеню суспільної небезпечності передбаченого нею кримінального правопорушення; необхідності закріплення у ст. 436 КК України кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак пропаганди війни.

3. До прикладних проблем застосування кримінальної відповідальності за пропаганду війни слід віднести: спірну судову практику щодо засудження осіб за публічні заклики до продовження росією війни проти України або розповсюдження матеріалів із такими закликами, не проведення судами аналізу змісту публічних закликів до агресивної війни чи розповсюджених матеріалів із такими закликами, що призводить до засудження за ст. 436 КК України осіб, у діях яких відсутні «публічні заклики до агресивної війни чи розв'язування воєнного конфлікту.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Deklaratsiia pro pravo narodiv na myr: Mizhnarodnyi dokument vid 12.11.1984. OON. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_peace.shtml (in Ukrainian)
2. Deklaratsiia pro pryntsypy mizhnarodnoho prava, shcho stosuiutsia druzhnikh vidnosyn i spivrobitnytstva mizh derzhavamy: Mizhnarodnyi dokument vid 24.10.1970. OON. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml (in Ukrainian)
3. Konventsiia pro mizhnarodne pravo sprostuvannia: Mizhnarodnyi dokument vid 16.12.1952. Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy: of. vebsait. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_319#Text (in Ukrainian)
4. Mizhnarodna konventsiia pro vykorystannia radiomovlennia v interesakh myru: Mizhnarodnyi dokument vid 23.09.1936. PRO. Platforma efektyvnoho rehuliuvannia URL: https://regulation.gov.ua/documents/id211299 (in Ukrainian)
5. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski ta politychni prava: Mizhnarodnyi dokument vid 16.12.1966. Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy: of. vebsait. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (in Ukrainian)
6. Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON № 110 «Zakhody proty propahandy ta pidburiuvannia do novoi viiny»: Mizhnarodnyi dokument vid 03.11.1947. ZakonOnline. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140896___140896 (in Ukrainian)
7. Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON № 127 (II) «Nepravdyva abo perekruchena informatsiia»: Mizhnarodnyi dokument vid 15.11.1947. Zakon.cc. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_275 (in Ukrainian)
8. Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu: Mizhnarodnyi dokument vid 17.07.1998. Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy: of. vebsait. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (in Ukrainian)
9. Vyznachennia ahresii: Mizhnarodnyi dokument vid 14.11.1974. OON. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml (in Ukrainian)

Cases

10. Vyrok Bereznehuvatskoho raionnoho sudu Mykolaivskoi oblasti vid 27.07.2022 (sprava № 383/410/22). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: of. vebsait. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105452794 (in Ukrainian)
11. Vyrok Darnytskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 22.04.2022 (sprava № 753/3955/22). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: of. vebsait. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104069991 (in Ukrainian)
12. Vyrok Darnytskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 31.10.2022 (sprava № 753/5145/22). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: of. vebsait. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107195357 (in Ukrainian)
13. Vyrok Khmelnytskoho miskraionnoho sudu Khmelnytskoi oblasti vid 12.09.2023 (sprava № 686/18993/23). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: of. vebsait. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113624865 (in Ukrainian)
14. Vyrok Malynovskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 04.03.2020 (sprava № 521/1945/20). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: of. vebsait. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88051413 (in Ukrainian)
15. Vyrok Prylutskoho miskraionnoho sudu Chernihivskoi oblasti vid 07.09.2022 (sprava № 742/1931/22). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: of. vebsait. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106107436 (in Ukrainian)
16. Vyrok Prymorskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 26.07.2023 (sprava № 522/2787/22). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: of. vebsait. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112474344 (in Ukrainian)

17. Vyrok Sambirskoho miskraionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 02.03.2023 (sprava №452/3283/22). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: of. vebsait. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109295763 (in Ukrainian)
18. Vyrok Stryiskoho miskraionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 01.11.2022 (sprava №456/3226/22). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: of. vebsait. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107130559 (in Ukrainian)
19. Vyrok Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 31.08.2022 (sprava № 127/10958/22). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: of. vebsait. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105980081 (in Ukrainian)
20. Vyrok Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 24.01.2024 (sprava № 127/15700/23). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: of. vebsait. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116618973 (in Ukrainian)

Bibliography

Authored books

1. Michael G Kearney, The prohibition of propaganda for war in international law (Oxford University Press, 2007) 274 (in English)
2. Mokhonchuk S M, Zlochyny proty myru ta bezpeky liudstva: henezys, evoliutsiia, suchasna rehlamentatsiia u kryminalnomu pravi ta zakoni [Crimes against the peace and security of mankind: genesis, evolution, modern regulation in criminal law and legislation] (Pravo 2013) 528 (in Ukrainian)
3. Rubashchenko M A, Kryminalna vidpovidalnist za posiahannia na terytorialnu tsilisnist i nedotorkannist Ukrainy [Criminal responsibility for encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine] (Pravo 2016) 286 (in Ukrainian)

Journal articles

4. Katsnir V, Oliinyk Kh 'Inozemnyi dosvid rehlamentatsii kryminalnoi vidpovidalnosti za propahandu, planuvannia, pidhotovku, rozviazuvannia ta vedennia ahresyvnoi viiny' [Foreign experience in the regulation of criminal responsibility for propaganda, planning, preparation, resolution and waging of an aggressive war] (2020) 7(1) Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriia: «Iurydychni nauky» 191–196 <https://cyberleninka.ru/article/n/inozemniy-dosvid-reglamentatsiyi-kriminalnoyi-vidpovidalnosti-za-propagandu-planuvannya-pidgotovku-rozv-yazuvannya-ta-vedennya/viewer> (in Ukrainian)
5. Kubalskyi V N, 'Problemy kryminalnoi vidpovidalnosti za publichni zaklyky do vchynennia zlochyniv proty derzhavnoho suverenitetu' [Problems of criminal responsibility for public calls to commit crimes against state sovereignty] (2018) 2 Sudova apeliatsiia 67–78 (in Ukrainian)
6. Oliinyk Kh V, 'Stan teoretychnoho doslidzhennia pytan kryminalnoi vidpovidalnosti za propahandu, planuvannia, pidhotovku, rozviazannia ta vedennia ahresyvnoi viiny' [The state of theoretical research on issues of criminal responsibility for propaganda, planning, preparation, resolution and waging of an aggressive war] (2019) 8 Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Yurydychni nauky 117–124 <https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/DOI/2616-7611-2019-08-13.pdf> (in Ukrainian)
7. Orlovska N A, 'Aktualni pytannia kryminalnoi vidpovidalnosti za propahandu viiny (u svitli zakonoproiektu № 2689)' [Current issues of criminal responsibility for propaganda for war (in the light of draft law № 2689)] (2021) 4(74) Derzhava ta rehiony. Seriia: Pravo 72–77 <http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2021/11.pdf> (in Ukrainian)
8. Pekar P V, 'Shchodo pytannia konstruiuvannia sanktsii za propahandu viiny (st. 436 KK Ukrainy)' [Regarding the issue of construction of sanctions for propaganda for war (Article 436 of the Criminal Code of Ukraine)] (2017) 3 Verkhovenstvo prava <https://sd-vp.info/2017/shhodo-pitannya-konstruyuvannya-sanktsij-za-propagandu-vijni-st-436-kk-ukrayini/> (in Ukrainian)
9. Shpylyk S, 'Informatsiina viina, propahanda ta PR: taki skhozhi y taki rizni' [Information warfare, propaganda and PR: so similar and so different] (2014) 47 (4) Halytskyi ekonomichnyi visnyk 180–182 (in Ukrainian)

Websites

10. Vdovenko O, Vorobiov Ye, Hrynyshak M, 'Kryminalna vidpovidalnist za poshyrennia informatsii v interneti do ta pislia 24 liutoho 2022 roku' [Criminal responsibility for spreading information on the Internet before and after February 24, 2022] (HO «Platforma prav liudyny» 2022) 88. <https://www. ppl. org. ua/wp-content/uploads/2023/01/%D0%90%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%99-%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2-A4-30-12-22. pdf> (in Ukrainian)
11. 'Propahanda viiny: poniattia ta formy' [Propaganda for war: concepts and forms] (WikiLegalAid, 2022) <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8:_%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%

8F%D1%82%D1%82%D1%8F_%D1%82%D0%B0_%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8> (in Ukrainian)

Thesis

12. Khavroniuk M I, 'Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii' [Criminal legislation of Ukraine and other states of continental Europe: comparative analysis, problems of harmonization] (dys. dokt yuryd nauk Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2007) 552 (in Ukrainian)
13. Koruts U Z, 'Zaborona propahandy viiny u suchasnomu mizhnarodnomu pravi' [Prohibition of propaganda for war in modern international law] (dys. dokt yuryd nauk Natsionalnyi aviatsiinyi universytet, 2023) 435 <https://er. nau. edu. ua/bitstream/NAU/61745/1/%d0%94%d0%b8%d1%81%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f%20_%20%d0%9a%d0%be%d1%80%d1%83%d1%86%20%d0%a3.%d0%97..pdf> (in Ukrainian)
14. Oliinyk Kh V, 'Kryminalna vidpovidalnist za propahandu, planuvannia, pidhotovku, rozviazuvannia ta vedennia ahresyvnoi viiny' [Criminal responsibility for propaganda, planning, preparation, initiation and waging of aggressive war] (dys. dokt filosofii 081: Pravo. Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika», 2022) 255 (in Ukrainian)
15. Pekar P V, 'Kryminalno-pravova kharakterystyka propahandy viiny' [Criminal and legal characteristics of propaganda for war] (avtoref. dys. kand yuryd nauk Natsionalna akademiia Sluzhby bezpeky Ukrainy, 2017) 20 (in Ukrainian)

Conference paper

16. Botnarenko I A, Aktualni pytannia kryminalnoi vidpovidalnosti za propahandu viiny v umovakh voiennoho stanu Problemy kvalifikatsii ta rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen v umovakh voiennoho stanu [Topical issues of criminal responsibility for propaganda for war under martial law]: materialy nauk.-teoret. konf. (m. Kyiv, 26 trav. 2022 r.) 27–31 <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/f5940194-46fe-4af0-84cf-775451ff2267/content> (in Ukrainian)

Новікова К. А.
Проблеми кримінальної відповідальності за пропаганду війни

Стаття присвячена проблемам кримінальної відповідальності за пропаганду війни. Проблемні питання кримінальної відповідальності за пропаганду війни можна поділити на дві групи: теоретичні, що пов'язані з недоліками чинної редакції ст. 436 КК України та взагалі доцільністю криміналізації пропаганди війни на національному рівні, та прикладні, які стосуються неправильного тлумачення судами ст. 436 КК України та відповідно її неправильного правозастосування. До теоретичних проблем кримінальної відповідальності за пропаганду війни можна віднести: питання доцільності криміналізації пропаганди війни на національному рівні; невідповідності назви ст. 436 КК України змісту її диспозиції, що порівняно з іншими кримінально-правовими нормами порушує принцип системності кримінального законодавства; невідповідності диспозиції ст. 436 КК України термінології міжнародно-правових актів; невідповідності санкції ст. 436 КК України ступеню суспільної небезпечності передбаченого нею кримінального правопорушення; необхідності закріплення у ст. 436 КК України кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак пропаганди війни. До прикладних проблем застосування кримінальної відповідальності за пропаганду війни слід віднести: спірну судову практику щодо засудження осіб за публічні заклики до продовження росією війни проти України або розповсюдження матеріалів із такими закликами, не проведення судами аналізу змісту публічних закликів до агресивної війни чи розповсюджених матеріалів із такими закликами, що призводить до засудження за ст. 436 КК України осіб, у діях яких відсутні публічні заклики до агресивної війни чи розв'язування воєнного конфлікту.

Ключові слова: *пропаганда війни, інформаційна безпека, кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, кримінальне право.*

Novikova K. A.
Problems of criminal responsibility for propaganda for war

The article is devoted to the problems of criminal liability for propaganda for war. The problematic issues of criminal liability for propaganda for war can be divided into two groups: theoretical, related to the shortcomings of the current wording of Art. 436 of the Criminal Code of Ukraine and, in general, the expediency of criminal liability for propaganda for war at the national level, and applied ones related to the incorrect interpretation by the courts of Art. 436 of the

Criminal Code of Ukraine and in accordance with its incorrect enforcement. The theoretical problems of criminal liability for propaganda for war include: the question of the feasibility of criminalizing war propaganda at the national level, the inconsistency of the title of Art. 436 of the Criminal Code of Ukraine, the content of its disposition, which, in comparison with other criminal law norms, violates the principle of systematic criminal legislation, the inconsistency of the disposition of Art. 436 of the Criminal Code of Ukraine on the terminology of international legal acts, inconsistency of the sanction of Art. 436 of the Criminal Code of Ukraine, the degree of social insecurity provided for by the criminal offense, the need to establish qualifying and especially qualifying features of propaganda for war in Art. 436 of the Criminal Code of Ukraine. Applied problems of criminal liability for propaganda for war include: erroneous judicial practice regarding the conviction of persons for public calls for the continuation of the Russian war against Ukraine or distribution of materials with such calls, without conducting a court analysis of the content of public calls for aggressive war or distributed materials with such calls, that the basis for conviction under Art. 436 of the Criminal Code of Ukraine, persons whose actions do not include public calls for aggressive war.

Keywords: *propaganda for war, information security, criminal offenses against peace, human security and international law and order, public calls for aggressive war, criminal offense, criminal responsibility, criminal law.*

Стаття надійшла до редакції: 07.05.2024
Прийнята до друку: 20.05.2024